

Војин Н. Ранђеловић¹, докторанд
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за историју
Србија

НАЦИЈЕ И НАЦИОНАЛИЗАМ КРОЗ ИСТОРИЈУ У ДЕЛУ ЕРНЕСТА ГЕЛНЕРА

Апстракт: Рад се бави питањем настанка и развоја нација и национализма у делу Ернеста Гелнера. Гелнер је поделио људску историју на доба лова/сакупљања, аграрно и индустријско друштво, те је у својим делима приказао развој нација и национализма кроз све три етапе људског друштва. За реализацију овог рада су, поред остале литературе, примарно коришћена Гелнерова дела, као што су Нације и национализам, Национализам, Култура, идентитет и политика, итд. С обзиром на то да су многи теоретичар, међу којима је и Ернест Гелнер, за полазну тачку свог истраживања користили дела Ернеста Ренана, рад се осврће и на Ренаново предавање „Шта је нација? (Qu'est-ce qu'une nation?)”²

Кључне речи: Ернест Гелнер, нација, национализам, држава

О Ернесту Гелнеру

Пре него што се говори о Гелнеровом схватању појмова нација и национализам, треба рећи нешто о његовој биографији. Ернест Гелнер рођен је 9. децембра 1925. године у Паризу. Његови преци су били Јевреји из Бохемије у Чешкој, који су се суочавали са многим тешкоћама.³ Гелнер је ишао у две школе у Прагу. Прво је уписао основну школу, која је била позната под називом „Код

¹ vojinnrandjelovic@gmail.com; Vojin N. Randelović, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of History, Serbia

² Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03). Припремљено у оквиру пројекта *Историја данас, изазови и искушења*, који се изводи на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (бр. 336/1-6-01).

³ Бохемија је била једна од историјских чешких земаља, која данас чини већи део Чешке Републике (Бохемија је латински назив за поменути територију).

мале фонтане”, 1931. године. Гелнер је 1935. године прешао у Прашку енглеску гимназију. Временом је цела породица прешла у Лондон, где је Ернест Гелнер живео док се није оженио. Годину дана је провео у “Highgate School”, где је био запажен од већине наставника. Почетком четрдесетих година XX века директор школе је изјавио да је Гелнер био један од најспособнијих ученика. Са осамнаест година је одлучио да студира „Савремене великане” – комбиновани курс из филозофије, политике и економије, који је Оксфорд увео. Овај програм је био један од најзначајнијих оксфордских чинова модернизације у друштвеним и хуманистичким наукама. Јануара 1946. године се вратио на Оксфорд, где је био активан у оксфордским филозофским круговима. Његови завршни радови били су из области опште филозофије, логике, филозофије Канта, моралне и политичке филозофије и принципа економије. Иза себе је оставио многа значајна дела. Гелнер је умро новембра 1995. године.⁴

Држава, нација и национализам

Када се говори о нацијама и њиховом настанку, прво треба поставити питање шта су заправо држава, нација и национализам? На питање шта је држава у обзир се може узети дефиниција државе коју је дао Макс Вебер.⁵ Према Веберовој дефиницији, држава је „установа у друштву која поседује монопол на легитимно насиље”. У принципу, ако дође до конфликта унутар друштва, он се не може с правом решити насиљем. Додуше, насиље може да примени само централни политички ауторитет, као и они којима је то право делегирано. Како би се одржавао ред, „крајњу силу” може да примени једна „јасно идентификована и добро централизована, дисциплинована установа у оквиру друштва”, што је заправо држава. Веберова дефиниција се може протумачити тако да је држава институција, или скуп институција која се бави завођењем реда. „Држава постоји тамо где су се специјализоване институције за завођење реда, као што су полицијске снаге и судови, одвојиле од остатка друштвеног живота”.⁶

Што се тиче национализма, према Ернесту Гелнеру: „Национализам је првенствено један политички принцип који подразумева да политичко и национално јединство треба да буде конгруентно”. Према Гелнеровој дефиницији, национализам захтева да се етничке и политичке границе подударају.⁷ Често се

⁴ John A. Hall, *Ernest Gellner: An intellectual biography*, London, 2010, 7–26.

⁵ Према представницима западноевропске и америчке социологије, Макс Вебер (Max Weber) спада у групу најзначајнијих мислилаца нашег века. Веберова дела спадају и у класична дела социолошке литературе, која су заступљена и у широким неакадемским круговима. Како је Вебер релативно касно кренуо да систематски развија своје социолошке идеје, утицај његових идеја на социологију као науку јавио се тек након његове смрти. (Mihajlo Đurić, *Sociologija Maksa Vebera*, Zagreb, 1964, 7).

⁶ Ернест Гелнер, *Нације и национализам*, Нови Сад, 1997, 14–15.

⁷ Човек има националност као што има и висину, тежину пол, име, крвну групу, итд. (E. Gellner,

дешава да се принцип национализма може нарушити. На пример, ако дође до ситуације у којој политичка граница неке државе не обухвата све чланове њене одговарајуће нације. Поред овога, може се десити и да политичка граница неке државе обухвата све припаднике једне нације, али и да обухвата припаднике неке стране нације. Треба навести и пример који поготово нарушава принцип национализма, а то је када владаоци једне политичке јединице припадају нацији која није она којој припада већина њеног становништва. Овај случај се дешава када једна већа имеприја освоји територију једне слабије политичке јединице, или ако дође до локалне доминације групе странаца. Из свих случајева се може закључити „да ниједна држава не може тврдити да је баш она национална”.⁸

Када се говори о нацијама, треба напоменути да нација и држава не представљају идентичне појмове. Иако углавном нација и држава иду једна с другом, то не значи да су нације и државе настале истовремено. На пример, неке нације су се јавиле без благослова своје државе, док је и било случајева где су државе настале без помоћи нација. Ернест Гелнер је у свом делу *Нације и национализам* навео две дефиниције нације. Према једној дефиницији, „два човека су исте националности ако и само ако имају заједничку културу, при чему „култура” значи систем идеја, знакова, асоцијација и начина понашања и комуницирања”. Друга дефиниција гласи: „Два човека су исте националности ако и само ако признају један другог као неког ко припада истој нацији”. Према овој дефиницији, „нација чини човека”. Обе дефиниције садрже елементе који су значајни за разумевање национализма, међутим, ниједна дефиниција не даје скроз прецизан одговор.⁹

Као одговор на питање настанка нација, треба узети у обзир и предавање Ернеста Ренана, „Шта је нација?”.¹⁰ Ренан наводи да је, по мишљењу неких политичких теоретичара, нација једна династија, коју је народна маса признала, а затим заборавила. Према овом мишљењу, једна нација, коју је створила једна династија путем ратова, бракова и уговора, престаје да постоји у тренутку када се угаси поменута династија. Међутим, Ренан је оспорио ову теорију. Наводећи примере разних нација (Француска, Швајцарска, Сједињене Америчке Државе), Ренан је дошао до закључка да једна нација може да постоји и без династичког принципа. Нације, које су створене помоћу династија, могу постојати чак и након гашења династије.¹²

Thought and change, London, 1964, 150).

⁸ Е. Гелнер, *Нације и национализам...*, 11–12.

⁹ Исто, 18–19.

¹⁰ Ернест Ренан је 11. марта 1882. године одржао предавање „*Qu'est-ce qu'une nation? (Шта је нација?)*” на Сорбони (Sorbonne). Ово предавање је објављено у Ренановим сабраним делима на француском језику (Tvrтко Lovreković, „Ernest Renan: *Što je nacija?*”, *Pro tempore*, god. IV, br. 4, Zagreb, 2007, 61).

¹¹ Ренанову теорију нација су многи теоретичари узимали као полазну тачку за своја истраживања, међу којима је био и Гелнер. Због тога је важно обратити и Ренаново схватање нација, како би имали што јаснију слику Гелнерових теорија.

¹² Е. Ренан, *Шта је нација?*, Београд, 1907, 15–17.

Ако постојање династија не одређује и постојање нација, из којих чињеница се онда може извести национално право. Да ли из постојања различитих људских раса? Ренан наводи да су реч „раса” историчари и антрополози схватили на два различита начина. За антропологе, раса има исто значење као и у зоологији, порекло по крви. За историчаре је раса битна у проучавању историје човечанства, али се она често не може применити у политици, јер је кроз историју долазило до мешања раса. На пример, при одређивању европске карте, тела која се у том периоду владала нису водила рачуна о расама, те прве европске нације имају потпуно помешану крв.¹³

Као један од могућих фактора нације Ренан је навео и језик. Међутим, он се не може везати за једну нацију, јер постоје државе чији припадници сви говоре једним истим језиком (Сједињене Америчке Државе, Енглеска, Шпанија), а чине их више нација. Поред овога, треба навести да постоје и државе у којима се говори више језика. На пример, у Швајцарској су у употреби три или четири језика. Како је Ренан навео, код људи постоји нешто што је супериорније од језика, а то је воља. Он Швајцарску наводи као пример где је људска воља за уједињењем доста велика и занемарује разлике у говору. Поред расе и језика, треба истаћи да и религија не представља довољну основу за стварање једне модерне нације. Данас више не постоје масе које верују на један исти начин. Човек може да припада било којој нацији и да поштује било коју религију, или да не верује ни у једну. Као један од фактора се може навести и заједница интереса, мада Ренан њу не узима као валидан фактор. Заједница интереса ствара трговинске уговоре, а код народности постоји и осећајна страна. Као један од фактора Ренан наводи и географију. За њу се може рећи да је битан фактор, јер су кроз историју природне границе имале важну улогу у подели нација.¹⁴

Ренан је дошао до закључка да је нација духовно начело, које сачињавају прошлост и садашњост. Ренан тврди да нација није само политички или територијални ентитет, већ једна духовна заједница, која се формира на основу свести о прошлости и будућности. Нацију чини воља за животом, која се заснива на заједничким вредностима и историјским сећањима. Она је кључна за опстанак и развој једне нације. „Човек није роб ни своје расе, ни свога језика, ни своје религије, ни тока река, ни правца планинских венаца. Велики скуп људи, здрав духом и врелог срца, ствара моралну свест која се зове нација”.¹⁵

О Ренановој теорији Гелнер је писао у свом делу *Culture, identity and politics*. Ту Гелнер наводи да је Ренан издвојио једну кључну особину нација, а то је анонимност чланства. Нација је велика група људи у којој се њени припадници идентификују са колективом, иако нису упознати са свим осталим припадницима колектива и не идентификују се са подгрупама истог колектива. Подгрупе су

¹³ Исто, 17–23.

¹⁴ Исто, 25–30.

¹⁵ Исто, 33–37.

пролазне и не могу се поредити са националном заједницом по важности.¹⁶

Гелнер је навео да у формирању нација велику улогу има и амнезија, коју је заправо потврдио сам Ренан. Ренан се, као и други теоретичари национализма, позивао на заједничко сећање и прошлост као елементе који везују људе и чине нацију. Међутим, дубље значење се може наћи у његовој тврдњи да је заједничка амнезија, то јест колективни заборав, кључан за настанак онога што данас сматрамо нацијом. Ренан је као пример навео освајаче који су заправо усвајали веру и говор побеђених народа, а некад се и добровољно удруживали. Освајачи су углавном путовали са малим бројем жена, те је често долазило до склапања бракова између освајача и локалног становништва. На овај начин је долазило до стапања различитих народа, који временом почињу да се идентификују као једна нација. У овом случају до изражаја долазе амнезија и анонимност, јер ће се сви појединци идентификовати као припадници једне нације, иако им је порекло кроз различито. Гелнер се слаже са тим да су освајања и централизујући напори држава допринели стварању модерних националних држава. Међутим, Гелнер тврди да су на стварање модерних националних држава највише утицале дубоке промене у начину на који је једно друштво организовано. Ове промене су учиниле да се анонимне, велике и културно хомогене заједнице јављају као легитимна тела политичког ауторитета. У овим случајевима се огледа принцип „једна држава, једна култура”.¹⁷

Када се посматра развој човечанства кроз историју, Гелнер је навео да је човечанство прошло кроз три главне фазе. То су фаза лова/сакупљања, аграрно друштво и индустријско друштво. Иако иду једна за другом, човечанство се у све три фазе драстично разликовало. У фази лова/сакупљања људи су живели у малим заједницама и зависили од тога шта улове и пронађу од хране. У аграрној фази људи су кренули да производе и складиште храну. Израда оруђа (уз помоћ ког је производња и складиштење хране била могућа) и оружја у овом периоду је омогућила развој култура и бољи квалитет живота, што је довело до развоја људских заједница. Прво индустријско друштво је оно у коме производња хране постаје мањинско занимање и где се производња генерално заснива на моћној и континуирано растућој технологији.¹⁸ У даљем тексту ћемо детаљније обрадити све три главне фазе човечанства.

Први елементи нација – Доба лова/сакупљања и аграрно друштво

У свом делу *Nationalism*, кроз образложење нација и национализма Ернест Гелнер користи два кључна појма, „култура” и „организација”. У току историје човечанства, веза између ова два појма се радикално мењала. У првој фази

¹⁶ E. Gellner, *Culture, identity and politics*, Cambridge, 1987, 6.

¹⁷ Исто, 6-9.

¹⁸ E. Gellner, *Plough, sword and book: the structure of human history*, London, 1988, 16-17.

човечанство је живело у малим савезима, или заједницама, те се питање национализма уопште није јављало. Спајање ових малих савеза/заједница доводило је до појаве мултикултуралности у људским заједницама. Међутим, и даље неразвијено политичко вођство и одсуство „високе културе” спречавали су појаву нација у овој епохи историје човечанства.¹⁹ Додуше, елементи национализма се могу приметити још и у првој епохи човечанства. На пример, у потрази за храном, људи су насељавали области у којима су налазили природне ресурсе потребне за њихов опстанак (територије на којима су ловили, пецали и хранили се). Ове области су прве заједнице третирале као своје домове и полагале су право на њих (браниле су своју територију). Међутим, у случају доласка неке јаче или бројније заједнице, дешавало се да се слабије заједнице инкорпорирају у доминантнију заједницу.²⁰

Ситуација у аграрном добу је доста другачија. У овој епохи човечанства дошло је до експанзије људске популације, коју је омогућила производња хране, као и њено складиштење. Ове промене су довеле до повећања сложености поделе рада и друштвене организације у једној већој заједници. Поред привредне специјализације, појавили су се и широки слојеви стручњака из других области (ритуали, терапија, насиље). Како је сложеност друштвене организација напредовала, тако је напредовала и хијерархијска организација друштва. Временом је хијерархијска организација постала уобичајена у аграрним популацијама, што је довело до појаве политичке централизације у већим заједницама. Другим речима, појава политичке централизације значи појава државе.²¹

Дакле, прва појава држава се може приметити у периоду аграрне епохе историје човечанства. Поред експанзије људске популације и развитка друштвене организације, један од главних разлога појаве држава јесте појава писмености, као и појава једне специјализоване класе – литерата.²² Упоредна појава држава и писмености се може огледати и у томе да је свака држава имала рачуновођу или сакупљача пореза, који је водио евиденцију, за коју је употреба писмених знака била неопходна. Писана реч је добила значај и у теологији, законодавству, судству, администрацији и лечењу, те је потреба за писменошћу у овим областима довела до појаве класа писмених специјалиста. Појава и примена установљеног писма у држави је довела до многих сазнања. Појава писма и проширење друштвене организације довело је до појаве сазнајне и политичке моћи у једној држави. Постојање политичке моћи и сазнајне моћи (култура) је типично за социјалну структуру једног „агро-писменог друштва”. У једној „агро-писменој држави” владајућу класу је чинила мањина становништва, док су велику већину становништва исте државе чинили пољопривредни произвођачи. Може се рећи

¹⁹ Већ се овде види значај поменутих кључних појмова, „култура” и „организација”.

²⁰ E. Gellner, *Nationalism*, London, 1997, 14–15.

²¹ Исто, 15–16.

²² Према Хегелу, у почетку нико није умео да чита, онда су неки умели да читају и на крају сви умеју да читају (Е. Гелнер, *Нације и национализам...*, 20).

да је неједнакост класа и степен издвојености владајућег слоја у једној оваквој држави био више пренаглашаван него прикриван.²³

Дакле, аграрна друштва су се заснивала на производњи и складиштењу хране, као и на технологијама које су се примењивале. Што се држава у аграрном добу тиче, за њих можемо рећи да се заснивају и на развијеној друштвеној организацији, хијерархији и писмености. У аграрном добу, разлика између државно обдарених друштава и друштава без елемената држављанства се јасно видела. Поред овога, постоји и важна разлика између неписмених друштава и друштава које користе писмо. Друштва која су користила писмо су могла да бележе своје идеје и нова сазнања.²⁴

У аграрном добу постојале су различите врсте политичких јединица. Ове јединице се најпростије могу поделити у две групе: на локалне заједнице, које саме собом управљају, и на велике империје, у којима владајућа класа чини мањину становништва. Ако ћемо поделу политичких јединица аграрног доба обавити детаљније, постојале су групације људи, као што су градови-државе, племена, сељачке заједнице, које су саме управљале својим пословима. С друге стране, постојале су велике територије, чија је стварна моћ била концентрисана у једној тачки. Поставља се питање, да ли је могуће да два типа политичких јединица коегзистирају, то јест, да ли је могуће да у једној заједници постоје и централни доминантни ауторитет и полуаутономне локалне јединице? У случају аграрног друштва, одговор је вероватно негативан, из простог разлога што су локалне јединице биле такве да нису могле проширивати своју културу на већа подручја, јер су њихови припадници навикли да потпуно зависе једни од других. С друге стране, централни доминантан ауторитет је увек тај који проширује своју културу на мање локалне јединице. У једној империји, једино карактеристично што имају мање групације јесу локални дијалекат и обичаји.²⁵

Као пример једне велике ненационалне политичке јединице, Ренан често наводи Османско царство. Њега је чинио велики број покорених народа, који се данас разликују исто као и током првог дана турских освајања (Арабљани, Јермени, Грци, Словени...). Из тог разлога, Ренан Османску Турску супротставља националним државама, као што су Француска, Немачка, Енглеска, итд. Када се Османско царство довољно развило, централно уређен систем верских заједница искључивао је сваку могућност етничког мешања. На овај начин није могло да дође до стапања становништва унутар Османског царства. У овом случају, заједничка амнезија не постоји, јер су све етничке и верске групе унутар Османског царства памтиле своје порекло (Османско царство је било толерантно према другим религијама).²⁶

²³ Е. Гелнер, *Нације и национализам...*, 20–21.

²⁴ Е. Gellner, *Nationalism...*, 16–17.

²⁵ Е. Гелнер, *Нације и национализам...*, 27.

²⁶ Е. Gellner, *Culture, identity and politics...*, 6–7.

Индустријско друштво

На много начина се индустријски свет (у коме ми живимо) разликује од аграрног. Према Гелнеру, индустријска цивилизација је заснована на економском и научном расту. Као друштвена последица индустријализма, економски и научни раст је често био бржи од раста саме популације. У свом делу Национализам (*Nationalism*), Гелнер наводи да су два главна принципа политичког легитимитета индустријског света економски раст и национализам. Према овоме, политички режими су били прихватљиви само ако су могли да изазову економски раст током одређеног периода. У случају неуспеха, политички режими би изгубили свој ауторитет.²⁷

Гелнер је у свом делу Мисли и промене (*Thought and change*) навео да је напредак главна карактеристика савременог размишљања.²⁸ Према Гелнеру, оно што карактерише савремену мисао, уз неки подразумевани консензус који је присутан током претходна три века, јесте идеја о напретку. У поменутом делу Гелнер је убацио цитат историчара Хјуа Тревор-Ропера, којим се може дефинисати напредак: „Идеја напретка била је велико откриће осамнаестог века. Можда смо променили њен садржај, али је се никада не можемо одрећи. Дала је и још увек може да даје значење политичком програму и историјском разумевању”.²⁹

Како су друштва постајала све већа и развијенија, кроз историју су се у нацијама јављале неједнакости у друштву. Међутим, са доласком модерности се све више чини да људи живе у добу све већег раста изједначавања услова. Овакав развој друштва има једну непосредну последицу, а то је друштвена мобилност. Према Гелнеру, друштвене околности нам заправо намећу мобилност. Економски и научни раст подразумевају иновацију и употребу нових техника. Самим тим долази и до напуштања старих и стварања нових занимања. Друштво које се фокусира на раст и које својим члановима обећава сигурно морално побољшање (не користећи старе методе терора и сујеверја), не може имати стабилна занимања. Како се технологија временом мења и како су многа занимања повезана, неизводљиво је да постоје стабилна занимања.³⁰ Иако је нестабилна, модерна структура занимања мора, барем у некој мери, да испуни неке позиције у смислу талената и квалификације расположивих кандидата. Заступљеност таквих позиција је у индустријском друштву вероватно много већа него у аграрном друштву.³¹

Иновације и задаци за које су потребни таленти доводе до замене раслојених друштва формално једнаким друштвима. На пример, ако би системом

²⁷ E. Gellner, *Nationalism...*, 25–26.

²⁸ Ово се може повезати за економским и научним растом.

²⁹ E. Gellner, *Thought and change...*, 3.

³⁰ Из овога се може закључити да модерно друштво не може да се води системом каста или сталежа. На пример, у Јужној Африци је покушај да се једним оваквим системом води модерно друштво тотално пропао (E. Gellner, *Nationalism...*, 26).

³¹ E. Gellner, *Nationalism...*, 26–27.

квалификација неки припадник нижих слојева дошао на позицију изнад припадника виших слојева, често би долазило до непријатних ситуација. Из тог разлога је боље прихватити теорију неке врсте основне једнакости (егалитаризам). Према овој теорији, сви људи су једнаки. Разлике постоје само у њиховим занимањима, радним местима у датим бирократским хијерархијама и финансијским стањем. Ове разлике не утичу на то да се неке индивидуе сматрају различитом врстом људског бића. Ниједан човек не може да употреби свој професионални статус ван радног места. Без обзира на присутне елементе једнакости, треба напоменути да модерно друштво није егалитарно у смислу да не постоје разлике у богатству и моћи. Модерно друштво је егалитарно у смислу да постоје разлике у друштву, али да не зависе од неког ритуала или обичаја.³²

Треба напоменути да се у модерном друштву њени чланови позивају на цело друштво директно, а не на њене подгрупе и удружења. Иако су удружења, која постоје унутар целокупних друштва, делотворна и важна, она немају законска овлашћења над њиховим члановима. Приврженост неком удружењу није одређено при рођењу или неким ритуалом, нити неко удружење обавезује чланове на неповратну лојалност. Према овоме се може рећи да су мобилност и анонимност једне од главних карактеристика модерног друштва.³³

Поред мобилности и анонимности, треба навести још једну карактеристику модерног друштва, везану за природу његовог рада, а то је писменост. На пример, у аграрном друштву је већина мушкараца радило користећи своју физичку снагу, док у индустријском друштву физички рад уопште није толико заступљен (не постоји тржиште за људску снагу). У индустријском друштву се рад углавном своди на способност читања упутства. На пример, гаражни механичар је плаћен за његово разумевање и руковање прилично сложеним машинама, а не за употребу његове физичке снаге. У суштини, ниво писмености везан за ручни рад мора бити изнад нивоа писмености професионалног научника аграрног доба. У аграрном добу је комуникација била ограничена, те је од великог значаја био статус људи, њихов тоналитет и говор тела. У индустријском друштву је ситуација доста другачија. С обзиром да се комуникација често обавља преко порука и телефона, јако је битно разумети значења порука, што захтева школовање. У суштини, од свих чланова друштва, који раде, се захтевало да поседују ову вештину, те је индустријско друштво прво друштво у историји у коме је писменост скоро универзална. Ово се може протумачити као последица начина функционисања једног друштва. Може се рећи да је вештина, коју је у прошлости поседовало неколико специјализованих писара, постала предуслов за запошљавање и прихватљивост унутар једног модерног друштва.³⁴

Из свега наведеног се може рећи да је индустријско доба заправо доба универзалне „високе културе” (како је већ наведено, без политичког вођства и

³² Исто, 27–28.

³³ Исто, 28.

³⁴ Исто, 28–29.

„високе културе” једна нација не може постојати). Индустијско доба се овако може назвати, из простог разлога што универзална писменост, висок ниво математичког, техничког и општег знања представљају предуслов за функционисање индустријског друштва. Чланови индустријског друштва морају да поседују поменута знања и да буду спремни да се пребацују са једне активности на другу. Такође, морају да поседују и опште вештине, уз помоћ којих су у стању да прате приручнике и инструкције нових делатности или занимања. Током свог рада, они морају да комуницирају са великим бројем људи, које претходно нису познавали, те комуникација са њима мора бити експлицитна. Сваки члан индустријског друштва мора да буде способан за комуникацију путем писаних и имперсоналних порука, које су упућене било коме кога се тичу.³⁵

У индустријском друштву, могућност запошљавања, понос, достојанство, безбедност и самопоштовање појединца зависи од његовог образовања. Према овоме, образовање за сваког човека представља најдрагоценију инвестицију. Образовање људима даје идентитет. „Модеран човек није лојалан ни монарху, ни земљи, ни вери, ма шта ми говорили, већ култури”. Додуше, не може да се каже да су преци (порекло), богатство или везе тотално неважни у једном модерном друштву. Неке индивидуе уживају у поносу, који доноси њихово порекло и наследство. Међутим, овакви случајеви су у индустријском добу много мање заступљени него у аграрном, где су „беспосличарске привилегије” биле бестидно излагане и представљале понос. У суштини, без „високе културе” једно индустријско друштво не може опстати. У индустријском добу држава и култура морају бити повезане, док је у аграрном добу ова веза била минимална. Веза између државе и културе, како Гелнер наводи: „представља суштину национализма и због тога живимо у његовом добу”.³⁶

У савременом свету су се моћ, богатство и знање толико развили, да је немогуће упоредити их са својим ранијим формама. Сваки од ових елемената је био прикриван (а некад и одбачен) као корен сваког зла и сваки је прошао кроз периоде несигурности. Без обзира на то, како Гелнер наводи у свом делу Легитимација веровања (*Legitimation of belief*), ефикасна влада, економски просперитет и унапређење учења су три централне преокупације западне мисли. Сва три елемента су међусобно повезана, али њихове логике нису сасвим паралелне. Ово Гелнер објашњава тако што богатство и знање изгледа могу расти у недоглед, док се политичка стабилност не може мерити дуж једног неодређеног континуума.³⁷

³⁵ Е. Гелнер, *Нације и национализам...*, 55–56.

³⁶ Исто, 56–60.

³⁷ Е. Gellner, *Legitimation of belief*, Cambridge, 1974, 168.

Закључак

Према Гелнеру, основни елементи једне нације су култура и организација. Иако су се први елементи нација јавили још у добу хранења, тек у аграрном добу је дошло до развоја културе и организације међу људима. Међутим, у аграрном добу није сваки човек имао одређени ниво, како је Гелнер то назвао, „високе културе”. Само је мали број људи уживао ту привилегију. Тек је у индустријском добу дошло до појаве универзалне писмености и образовања и економског развоја, те се може рећи да је „висока култура” тада постала универзална. Оно што је у аграрном добу уживала само неколицина људи, у индустријском добу је постало универзално и круцијално за опстанак једне нације. У суштини, веза између државе и културе представља суштину нација и национализма, те се може рећи да веза ова два појма реализује постојање модерне нације.

Нема сумње да је Ернест Гелнер значајан теоретичари у проучавању нација. Кроз Гелнеров рад и схватања се види комплексност настанка нација. Нације нису само резултат етничке и културне хомогености, већ и продукт модернизације и економског развоја. Друштвене промене имају кључну улогу у обликовању нација. Гелнерова теорија пружа лакше разумевање друштвених и економских фактора, који су обликовали модерне нације. Не треба запоставити Ернеста Ренана, јер су се многи истраживачи позивали на његове радове, међу којима је и Гелнер. Ренанова теорија нације образлажава настанак националних идентитета у историји, поготово настанак европских нација. Кроз његова схватања и примере се може разумети утицај културних и емоционалних фактора на настанак модерних нација. Колективна воља за животом је кључна за опстанак и развој једне нације.

Литература

- Гелнер, Ернест. Нације и национализам. Нови Сад: Матица српска, 1997.
- Gellner, Ernest. *Culture, identity and politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Gellner, Ernest. *Legitimation of belief*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974.
- Gellner, Ernest. *Nationalism*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1997.
- Gellner, Ernest. *Plough, sword and book: the structure of human history*. London: Collins Harvill, 1988.
- Gellner, Ernest. *Thought and change*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1964.
- Ђурић, Михајло. *Sociologija Maksa Vebera*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1964.
- Lovreković, Tvrtko. „Ernest Renan: Što je nacija?”. *Pro tempore*, god. IV, br. 4, Zagreb 2007, 61–67.
- Ренан, Ернест. Шта је нација?. Београд: Српска национална омладина, 1907.
- Hall, John A. *Ernest Gellner: An intellectual biography*. London: Verso, 2010.

Vojin N. Randelović

**NATIONS AND NATIONALISM THROUGH HISTORY IN THE WORK
OF ERNEST GELLNER**

Abstract: The paper deals with the issue of the origin and development of nations and nationalism in the work of Ernest Gellner. Gellner divided human history into the age of hunting/gathering, agrarian and industrial society, and in his works he depicted the development of nations and nationalism through all three stages of human society. For the realization of this work, in addition to other literature, Gellner's works were primarily used, such as *Nations and Nationalism*, *Nationalism and Culture*, *Identity and Politics*, etc. Given that many theoreticians, including Ernest Gellner, used the works of Ernest Renan as the starting point of their research, the paper looks at Renan's lecture "What is a nation?" (Qu'est-ce qu'une nation?).

Keywords: Ernest Gellner, nation, nationalism, state

Примљено: 19. 8. 2024.

Прихваћено: 7. 10. 2024.